

ОСТАВЕ ТУРСКОГ НОВЦА СА БЕОГРАДСКЕ ТВРЂАВЕ

У току вишегодишњих систематских археолошких истраживања која се изводе на Београдској тврђави, откривени су бројни примерци турског новца. Већина потиче из затворених и стратиграфски јасно одређених слојева, што им у контексту других налаза даје посебан значај. Међутим, за разлику од осталих налаза новца турски примерци су најчешће остали необрађени и нису коришћени у оквиру хронолошких анализа слојева. У новије време цео фонд турског новца са Београдске тврђаве је систематски обрађен. По свом значају ту се посебно издвајају три оставе турског новца. Њиховим изучавањем дотакнут је само један вид циркулације новца на овом простору, па и шире. Наравно, оне се не могу посматрати као засебна категорија јер је у монетарном систему Османског Царства, поред турског новца, био у оптицају и новац других европских држава и градова.¹

Прва позната остава која је садржавала аспре, коване 1640. године, откривена је за време другог светског рата.² Није познато где је нађена нити како је доспела у Стокхолм, где се сада налази. Не може се искључити могућност да је остава откривена приликом археолошких истраживања која је на Горњем граду вршио 1942/43. године W. Unverzagt. Остале две оставе, остава мангура из 1690—1692. године и остава златних махмудија из 1821. године,

откривене су приликом систематских археолошких истраживања Горњег града и Унутрашњег утврђења Београдске тврђаве.

ОСТАВА МАНГУРА

1. Услови налаза

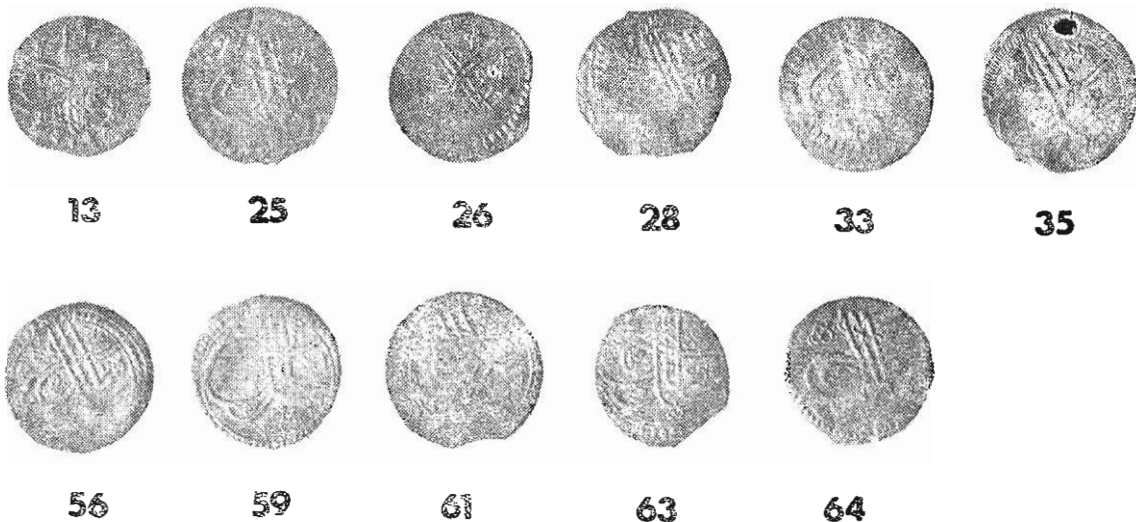
Приликом археолошких истраживања Београдске тврђаве, 1974. године, на простору југозападнoг бедема Горњег града у сонди 1/74. на коти 114,29 м, нађен је скупни налаз од 181 мангуре у платненој кеси, чији су трагови приликом проналажења били очувани.³

За датовање налаза примарну улогу игра слој у коме је откривен. Образовао се насипањем терена од коте 115,40 м до 112,41 м које је изведено приликом радова на Београдској тврђави у периоду од 1690. до 1693. године. Тврђава је заузета 1688. године од стране аустријске војске под вођством Максимилијана Емануела и остаје под њиховом влашћу до 1690. године, када Београд поново заузимају Турци.⁴ Прилике су им налагале да приступе опсежним радовима ради модернизације тврђаве у складу с принципима артиљеријске фортификације, где је, поред осталих радова, средњовековни југозападни бедем насут са унутрашње стране за три метра до круне бедема.⁵ У том насипу су откривене мангуре.

II. Ковање мангура

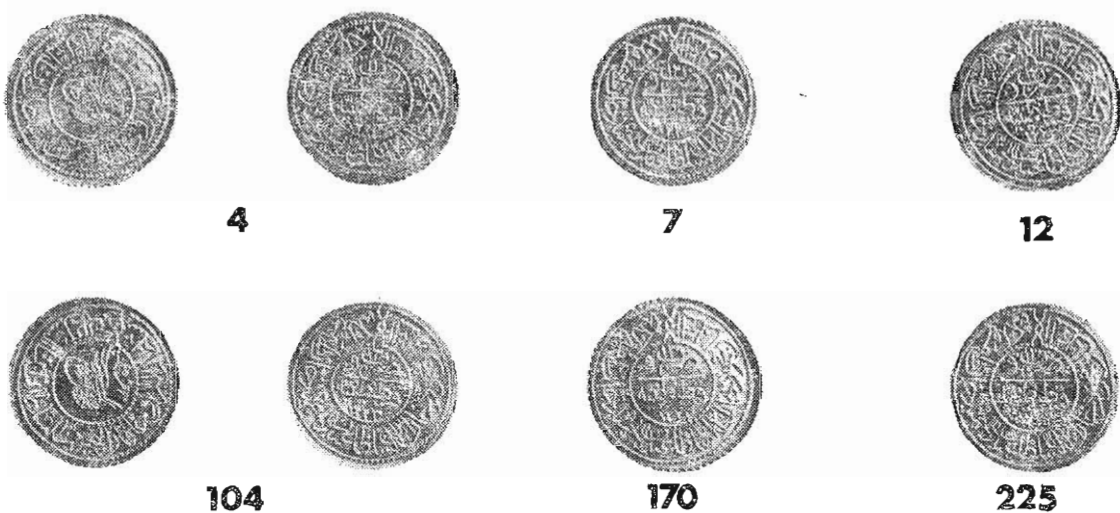
Крајем XVII века Турска се нашла у тешком положају. Од 1683. године до 1699. године ратовала је против низа земаља:

мирница ударени су нови намети и таксе.⁷ Златан новац је почео да расте што је Пор-та покушала да заустави па је дошло и до тога да је забранила цекине да би их привела у ковницу или хазну.⁸ У том периоду

Сл. 1 — Остава мангура — типови аверса

Bild. 1 — Geldhinterlassenschaft von Manguren-Averstypen

Сл. 2 — Остава нових румија-махудија

Bild 2 — Geldhinterlassenschaft von neuen Rumien-Mahmudien

Аустрије, Пољске, Венеције и Русије, што је изискивало велика и ванредна материјална средства, која је било тешко наћи поред празне хазне, лоше монете, сиромашног становништва и осињених локалних функционера.⁶ Поред принудног откупа на-

у Турској се кују квалитетни златници, а први пут и грошеви тежине 6 драма (око 20 грама). Уз њих су коване половине и четвртине.⁹

Године 1688, да би прибавила материјална средства због продужења рата, по-

чело је ковање чисто бакарног новца, мангура. Реч мангура долази из монголског *mongḡn* са значењем новац. Од оке чистог бакра ковано је 800 мангура, тако да се две мангуре рачунају као једна акча, а већ после годину дана, да би се осигурао још већи профит објављено је да је мангура једнака акчи.¹⁰ У ковници у Константинопољу посао око ковања био је поверен Енглезу Моргану и Мустафа-аги, пребраћенику из Ливорна у Италији, који је заробљен приликом заузимања Кандије и који се везао за породицу Ћуприлић.¹¹ У махали Тавшанташ установљена је нова ковница.¹² Поред Константинопоља, коване су у Вану, Трабулусу, Босни и Сарајеву.¹³ Разлог почетка ковања мангура у Босни везан је за тешку економску ситуацију и те ковнице снабдевају знатно шире подручје новцем. Ковање мангура отпочео је Хусеин-паша, добивши претходно одобрење Порте.¹⁴ Новац је кован по истом предлошку и исте тежине. Мангуре су у Сарајеву коване у магазима у Казанцилуку.¹⁵ Место где су коване са ознаком ковнице Босна није идентификовано.¹⁶ Од свих назначених ковница само је ванска ковала мангуре за време претходника Сулејмана II 1686—1691. године Мехмеда IV 1648—1687. године.¹⁷ Пред крај 1688. године мангуре још нису преплавиле Турску,¹⁸ да би 1689. године и 1690. биле коване у великим количинама.¹⁹ До прекида у ковању долази током 1691. године, када мангуре потпуно губе своју вредност и више се не примају.²⁰

И сам рат је повећавао номиналне курсеве, тако да у Београду дукат (цекин) 1688. године вреди 500 аспри, а 1690. године 600 аспри²¹ и поред тога што је Порта прописивала вредност цекина 1690. године на 300 аспри.²² Већ и сама појава бакарне монете довела је до пораста курсева и цена. Мангуре су представљале добит за државу, у првом реду због односа злата и сребра према бакру, као и њихове тежине која је била мања од прописане. Француски путописац Жан Ди Мон наводи да су, купујући бакар за ковање новца, остваривали профит сто на пет стотина.²³

Војници ратних трупа су исплаћивани великим количинама бакарног новца што је изазивало бес не само турске стајаће војске већ и народа. Злато је нестајало из промета што је било у директној вези с ра-

том и бакарном бујицом. Зато је хазна одредила да се многа плаћања примају по трећину у злату, сребру и бакру. Када је бакарна монета забрањена, Порта је на друге начине повећавала своје приходе рачунајући крупне монете за трећину изнад курса.²⁴ Поред тога, појављују се и велике количине фалсификованог новца, о чему нас обавештава Жан Ди Мон у свом писму из Смирне, септембра 1691. године: „... увукло га се још за преко две стотине хиљада талира лажног. Дошло је бродова натоварених њим из Француске и Солуна, где су се Јевреји исто тако умешали да га праве...“²⁵ Куповина златника и сребрњака за јефтинији бакар представљало је директну добит без трговине. Пад мангуре био је очигледан, тако да је већ 1690. године у Сарајеву курс био следећи: једна акча за четири бакарне акче, мангуре.²⁶ Почетком 1692. године бакарна монета је још присутна, али се више не кује. После престанка ковања мангура, монетарна криза је око 1692—3. године била превадана.²⁷

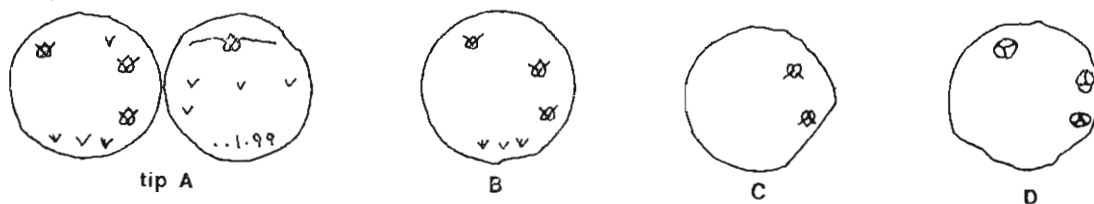
III. Циркулација новца на основу ковница

Средња тежина примерака кованих у ковници Константинопоља износи 1,30 грама, што је испод прописане тежине од 1,54 грама.²⁸ Њихова тежина варира и креће се од 0,70 до 1,95 грама (Хистограм I). Приличан је број мангура са опсеченом плочицом, чак 71,8%. Посебно ћемо се осврнути на стилизован орнамент који се јавља на аверсу. У нашој остави издвојили смо четири типа А-D, од којих је први најбројнији. Код типа D орнамент 88 је схематизован, а код примерка кат. бр. 29 бележи годину хиџретску 1090, док тутра јасно указује на Сулејмана II. Калуп ових примерака је слободнији. Тешко је ове примерке везати за тадашње фалсификате (мада ни ту могућност не искључујемо) када знамо да је за ковање огромне количине мангура био потребан велики број калупа и калупара. Тако на неким примерцима срећемо реверс у негативу, орнамент 88 окренут наопако (тип С) и неуједначност слова и орнамента (сл. 1).

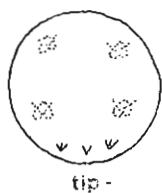
Ковница Босна је представљена само с једним примерком. Његова тежина износи 1,29 грама.

ТИПОВИ АВЕРСА — DIE AVERSTYPEN

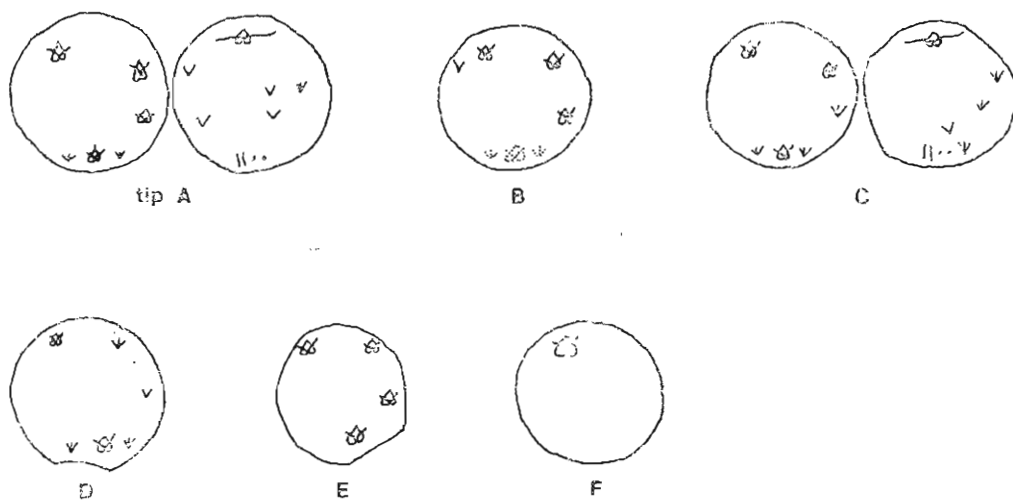
КОВНИЦА КОНСТАНТИНОПОЉ — DIE PRÄGEANSTALT KONSTANTINOPEL

КОВНИЦА БОСНА — DIE PRÄGEANSTALT BOSNIEN

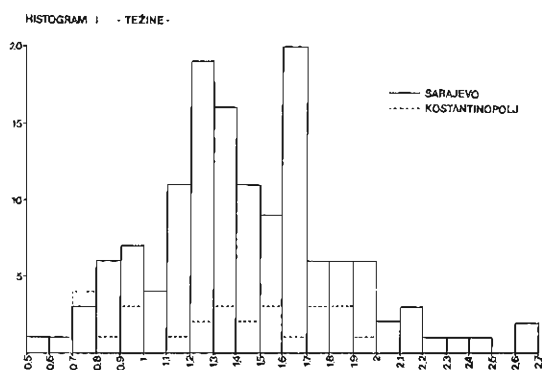

КОВНИЦА САРАЈЕВО — DIE PRÄGEANSTALT SARAJEVO

Средња тежина примерака сарајевске ковнице износи 1,44 грама. Разлика у тежини је и пет пута (Хистограм I). Број опсечених плочица 21,7%. У оквиру нашег налаза срећемо шест типова орнамента на аверсу А-Ф. Први је представљен са 22 примерка, тип С са 4, а остали са по једним до два. Тако велики број типова можемо, с резервом, везати за већи број радионица јер када се говори о Казанцилуку спомињу се магазе у множини (сл. 1).

У нашем налазу најзаступљенија је сарајевска ковница са 80,7%, затим Константинопољ са 18,7% и Босна са свега 0,6%. Такав однос не одговара стварној циркулацији мангура и вероватно је одраз при-

Хистограм I — тежине

Histogramm I — Gewichte

слећа веће количине новца из сарајевске ковнице. Појединачни налази мангура са Београдске тврђаве дају следећу слику:²⁹ Сарајево 49%, Константинопољ 45,3% и Босна 5,7%.

ТАБЕЛА I — однос ковница

Ковница	Остава		Појединачни налази	
	комада	%	комада	%
Сарајево	138	80,7	26	49
Константинопољ	32	18,7	24	45,3
Босна	1	0,6	3	5,7

Новац сарајевске ковнице се у неколико битних елемената разликује од константинопољског: већи број варијаната орнамента на аверсу, веће је просечне тежине и мањег броја опсечених плочица пре ковања.

IV. З а к л љ а к

Остава је откривена у насипном слоју који се формирао у периоду од 1690. до 1693. године. Имајући у виду све напред наведене чињенице, похрањивање налаза може се датовати у 1690—1692. годину. Ради сагледавања карактера налаза покушаћемо да оквирно одредимо и његову вредност. За упоређење узећемо цене у Босни 1690. године које су нешто више, као и у Београду, где је ратно стање, где је цекин вредео и до 600 аспри, иако Порта прописује његову вредност на 300 аспри.³⁰ Хлеб је вредео 8 аспри, а месо 14—18 аспри.³¹ Ова два примера су сасвим довољна да се установи реална вредност оставе која је врло мала.

Из раздобља великих ратова имамо приличан број остава, чија се тезауризација заснива на златном новцу и превасходно на сребреним јединицама, и што је важно — у квалитетном новцу.³² С друге стране, врло су честа „губљења“ лоше монете у слојевима с краја XVII века на Београдској тврђави. Тако су у слојевима са мангурама налажени фалсификовани талири Фердинанда II, тзв. „фердинанди“ од бронзе, као и бронзане 15-тице Леополда I, поред других ситних номинала.³³

Налаз мангура тешко је из више разлога везивати за оставу у класичном смислу те речи због метала номинале, мале реалне вредности и услова налаза и догађаја који им претходе. Могућност њиховог похрањивања представљају опсаде 1692. и 1693. године када су мангуре потиснуте из оптицаја. Оне које још круже имају минималну вредност. Стога смо склонили да поверујемо да је реч о кеси новца која је, приликом ужурбаних радова на насипању југозападног бедема, изгубљена.

КАТАЛОГ I

Сулејман II 1687—1691. година

АЕ — мангуре, пречник 17—20 мм, однос аверса и реверса под различитим угловима.

Кат. број:

Ковница Константинополь:

Ав: У средини тугра, око ње стилизован флорални орнамент.

Рв: Duribe fi Konstantiniye 1099.³⁴
Nuri Pere, Osmanlilarada Madeni Paralar, Istambul 1968,
Nr. 471, tab. 28.

1— 24. Тип А.	Тежина у грамама:
	1,88; 1,86; 1,84; 1,74;
	1,73; 1,70; 1,63; 1,54;
	1,50; 1,50; 1,40; 1,34;
	1,34; 1,21; 1,20; 1,17;
	0,98; 0,92; 0,89; 0,78;
	0,74; 0,73; 0,70; 0,59
	фрагмент.
25. Тип В.	1,42.
26. Тип С.	1,36.
27— 29 Тип Д.	1,35; 1,26; 0,93.
30— 32. Неодређен	1,95; 0,97; 0,61 фрагмент.

Ковница Босна:

Ав: Исто.

Рв: Duribe fi Bosna 1099
Nuri Pere.

33. Неодређен 1,29.

Ковница Сарајево:

Ав: Исто.

Рв: Duribe fi Saray 1100
Nuri Pere Nr. 472, tab. 28.

34— 55. Тип А.	2,11; 2,11; 1,80; 1,71;
	1,68; 1,65; 1,62; 1,57;
	1,54; 1,45; 1,39; 1,38;
	1,38; 1,37; 1,27; 1,23;
	1,22; 1,22; 1,19; 1,17;
	1,10; 0,91.

56. Тип В.	1,16.
57— 60. Тип С.	1,95; 1,62; 1,57; 1,56.
61. Тип Д.	1,22.
62— 63. Тип Е.	1,32; 1,18.
64. Тип F	1,65.
65—171. Неодређен	2,65; 2,63; 2,45; 2,30;
	2,24; 2,15; 2,14; 2,07;
	2,05; 2,04; 1,98; 1,98;
	1,98; 1,95; 1,94; 1,89;
	1,86; 1,86; 1,81; 1,80;
	1,75; 1,72; 1,72; 1,72;
	1,70; 1,69; 1,68; 1,67;
	1,65; 1,65; 1,64; 1,64;
	1,63; 1,62; 1,62; 1,62;
	1,61; 1,61; 1,61; 1,59;
	1,58; 1,51; 1,50; 1,50;
	1,49; 1,48; 1,47; 1,46;
	1,46; 1,44; 1,43; 1,42;
	1,42; 1,40; 1,37; 1,35;
	1,34; 1,33; 1,33; 1,32;
	1,31; 1,31; 1,30; 1,30;
	1,30; 1,29; 1,29; 1,29;
	1,29; 1,27; 1,27; 1,27;
	1,27; 1,26; 1,24; 1,23;
	1,23; 1,22; 1,20; 1,17;
	1,17; 1,16; 1,16; 1,15;
	1,14; 1,12; 1,08; 1,08;
	1,05; 1,02; 0,99; 0,98;
	0,97; 0,96; 0,96; 0,94;
	0,87; 0,86; 0,85; 0,84;
	0,83; 0,80; 0,74; 0,73;
	0, 73; 0,64; 0,51.

Неодређена ковница:

Ав: Исто.

Рв: Duribe fi (....)

172—173. Неодређен 2,75, 1,06.

Сулејман II (?), неодређена ковница:

Ав: У средини тугра, око ње стилизован флорални орнамент.

Рв: Duribe fi (....)

174—181. Неодређен 2,08; 1,77; 1,68; 1,51;
1,44; 1,42; 1,31; 0,72.

ОСТАВА НОВИХ РУМИЈА-МАХМУДИЈА
ИЗ 1821. ГОДИНЕ

I. Услови налаза

Остава је откривена у току археолошких радова на локалитету Унутрашње утврђење 1980. године у ЈЗ делу сонде 2. Састоји се од 334 златника Махмута II 1808—1839. година, укупне тежине сса. 800 грама. Новац је нађен расут у земљи на гомили. Приликом чишћења и вађења оставе нису откривени трагови било платнене или кожне кесе. Простор на којем је откривена остава налази се у непосредној близини Пашиног конака на Горњем граду.³⁵

II. Садржај оставе

Остава је хомогена и садржи један номинал, нове румије-махмудије од 19-каратног злата коване у ковници Константинопољ. Новац је одлично очуван и свега су четири комада пробушена што говори о његовој краткој употреби. Највећи део оставе припада тринаестој години владавине Махмута II — 322 комада (96,4%), дванаестој 7 комада (2,1%) и једанаестој 5 комада (1,5%). Остава је похрањена 1236. хиџретске године, тј. од 9. X 1820. до 27. IX 1821. године нове ере³⁶ (сл. 2).

III. Историјске прилике

Као што ћемо видети овај период је бременит догађајима у читавој Турској империји, а посебно на Балкану. Устанак Хетериста почетком 1821. године у Влашкој, нешто касније и у Грчкој, имао је одјека у читавом турском свету. Турци су стрепели од избијања нових побуна и у другим провинцијама свог царства. Изолованост Београда од осталих турских крајева стварало је напету ситуацију. Окружени Србима, који су били наоружани, почели су са провокацијама и притисцима према хришћанском становништву. Са своје стране кнезу Милошу Обреновићу је било стало до очувања мира и поред заоштравања односа. Врхунац неизвесности, за једну и другу страну, представљала је смрт београдског везира Марашли Али-паше, 21. августа 1821. године. Турци су били забри-

нути могућношћу упада Срба у београдску варош, као и удаљеношћу већих центара царевине, док су Срби били у ишчекивању именована новог везира од кога је зависио даљи развој међусобних односа. Турци су и даље наставили са зулумима, тако да је све већи број хришћана напуштао Београд одлазећи у околна села и Земун. Доласком новог везира Абдурахман-паше, септембра 1821. године, ситуација се донекле смирила, али су супротности остале.³⁷

IV. Циркулација новца

У Србији у то време доминирају аустријски и турски новчани системи у које су укључени разни западноевропски, чинећи саставни део јединственог монетарног тржишта. Ово је умногоме отежавало трговину која се развијала. Циркулисао је различит златан, сребрни и бакарни новац: аустријски, турски, француски, холандски, шпански, португалски, руски, папске државе итд...³⁸ Ради тога су, почев од 1815. године, издаване курсне листе ради регулисања оптицаја новца на територији Србије.³⁹ У „теченију новца“ која је издавао кнез Милош, наводе се најважније монете, дакле оне које се најчешће налазе у циркулацији на овом простору. У тарифи од 23. маја 1821. године стоји:

„1. Царски, холандски и рушпа дукати у будуће да се примају и издају у свим потребама како у мирији царској тако и у трговачком по 15 гроша 20 пара.

2. Сви остали дукати овога рода, како суферини, саксонски, француски, шпански и папини, да се примају 15 гр.

3. Турски дукати махмудије 25 гр. 20 п.

4. Турски дукати урубије 3 гр.

5. Остали турски дукати, као што су до сада примати.

6. Талири сви цесарски, турски и марјашки остају по досадашњој цени.

Цванцици кои су до сада без изузетака у 1 гр. и 2 п. примати, полаже се ова разлика: да су небушени

примају у	1 гр. 5 п.
а бушени у	1 гр. 3 п.

23. маја 1821. у Крагујевцу.⁴⁰

Обрачунска јединица је био грош који се делио на 40 пара по 3 аспре.⁴¹ Грош је представљао „турски талир“, а овде само фиктивну обрачунску јединицу. Њиме се изражавају сви обрачуни: порез, курсне листе, трговачка акта, закупи, тапије итд. . .⁴²

Вредност турског новца била је у сталном паду. Издавајући курсне листе кнез Милош је повећавао вредност целокупног новца у односу на турски.⁴³ Тенденција ка паду курса била је проузрокована низом фактора: чистоћом метала, тежином, честим повлачењем из оптицаја, несигурношћу и већом економском повезаношћу Србије са Аустријом, што је доводило до преовладавања аустријског новца који је са своје стране доживљавао незнатне промене у курсу захваљујући стабилности аустријске привреде.⁴⁴ Турски новац је постепено изостајао из циркулације.⁴⁵

V. З а к љ у ч а к

Вредност оставе са локалитета Унутрашње утврђење изразићемо кроз годишње плате највиђенијих чиновника које су се кретале до 4000 гроша, па и више.⁴⁶ Откривена у склопу Београдске тврђаве, остава је припадала неком од чланова турске посаде. Вероватно је да остава представља исплату или само њен део, а у прилог томе говоре две основне чињенице:

— хомогеност оставе, једна номинала поред толико врста златног новца у оптицају, и

— очуваност новца која сведочи о његовој врло краткој употреби.

Обрадом ове оставе настојали смо да прикажемо само неке елементе циркулације новца. За нас је далеко важније њено похрањивање 1821. године, представљајући тиме својеврсно сведочанство догађајима који су се у том времену збивали на овом простору.

КАТАЛОГ II

Махмут II 1808—1839

Нове румије-махмудије, чистоте злата 800 — 19 карата. Ковница Константинопољ.

Ав: Тугра, окол: Sultanül berreyini ve hakanül bahreyini essultan bin essultan.

Рв: У средини: Duribe fi Konstantiniye 1223, изнад година ковања. окол: Essultan Mahmud han ibni sultan Abdülhamid han dane mülkühü.

Nuri Pere Nr. 759, tab. 50.

Пречник 23 мм, положај аверса и реверса код свих примерака под углом од 90°. Четири комада су пробушена: кат. бр. 3, 8, 10 и 145.

Бр. каталога:

1— 5 година ковања 11. тежина: гр 2,41; 2,40; 2,40; 2,39 и 2,39.

6— 10 година ковања 12. тежина: гр 2,40; 2,40; 2,39; 2,38 и 2,37.

11— 12 исто, на крају текста, на реверсу. тежина: гр 2,40 и 2,39.

13—167 година ковања 13. тежина: гр 2,41 — 32 комада; 2,40 — 62 комада; 2,39 — 37 комада; 2,38 — 20 комада и 2,37 — 4 комада.

168—223 исто, на крају текста, на реверсу. тежина: гр 2,41 — 11 комада; 2,40 — 19 комада; 2,39 — 14 комада; 2,38 — 10 комада и 2,37 — 2 комада.

224—334 исто, испред године 13 тачка. тежина: гр 2,41 — 15 комада; 2,40 — 41 комад; 2,39 — 36 комада; 2,38 — 13 комада и 2,37 — 6 комада.

НАПОМЕНЕ

¹ Најпотпунију студију о циркулацији и вредности новца представља рад В. Винавера, Преглед историје новца у југословенским земљама XVI—XVIII век, Београд 1970.

² Z. Dukat—I. Mirnik, *Skupni nalazi novca od 1936. godine do danas*, Numizmatika, almanah hrvatskog numizmatičkog društva, Zagreb 1978, 16, аспре ц. 555: Новац Лудовика I Великог, Мурата III, Селима II, Мурата III, Мухамада III, Османа II и Мурада IV. Ковнице: БЕОГРАД 551, TUQAT I. Остата је пронађена 1941—1945. године. Објавио ју је G. O. Mattson, *A hoard of Turkish Akches found in Belgrade*, Numismatic Chronicle 19/1959, 165—174.

³ Радовима је руководио Марко Поповић, Дневник археолошких ископавања Београдска тврђава, Горњи град, фортификација, ЈЗ бем-дем, сонда 1/74, 1—3; исти, АП 17, 1975; исти, Београдска тврђава, Београд, 1982, 145.

⁴ Р. Веселиновић, *Радови Турске и Аустроје 1683—1717*, Историја града Београда, Београд 1974, 465—516.

⁵ М. Поповић, навед. дело, 140—145.

⁶ В. Винавер, навед. дело, 169.

⁷ J. Hammer, *Historija Turskog (Osmanskog) carstva*, Zagreb 1979, III 37.

⁸ В. Винавер, навед. дело, 169.

⁹ N. Pere, *Osmanlilarda Madeni Paralar*, Istanbul 1968.

¹⁰ Исто, 14.

¹¹ Р. Самарџић, *Београд и Србија у стисима француских савременика XVI—XVII век*. Жан Ди Мон, писмо из Смирне септембра 1691. год. 506, 260; J. Hammer, навед. дело, 37.

¹² N. Pere, навед. дело, 14.

¹³ Исто, 175.

¹⁴ С. Truhelka, *Zanimljiv turski novac kovan u Sarajevu*, GZM 1889/I, 57—59; J. Hammer, навед. дело, 37.

¹⁵ С. Truhelka, навед. дело, 57—59.

¹⁶ Исти, *Još jedan u Bosni kovan novac*, GZM VI 1894, 419. Аутор на реверсу чита годину 1095. и везује га за Мехмеда IV остављајући могућност да је кован у Сарајеву или Травнику. V. Skarić, *Sarajevo i njegova okolina*, Sarajevo 1937, 108, даје цртеж мангуре где се јасно види да је у питању 1099. година као и на примерцима на Београдској тврђави.

¹⁷ N. Pere, навед. дело, кат. бр. 462.

¹⁸ J. Радоњић, *Дубровачка акта и повеље*, књ. IV₁, Београд, 1941, књ. IV₂, Београд, 1942, CCXLV, 519, Писма и извештаји Лука Барке. Извештај од 4. новембра 1688. године; сазнајемо да је у Турској лоша финансијска ситуација и да војска не прима плату, а уколико је и пошаљу, њу покраду старешине.

¹⁹ Исто, CCCIV, 614, Лука Барка извештава из Пере, 19. јула 1689. године: »Si continua battere la moneta di rame in gran copia, la quale porta gran utile à questo guerno, essendo molto miserabile di metallo...«; CCCIX, 646—7, Писма и извештај Лука Барке из Пере, 28.

августа 1689. године: »La moneta di rame, che é in abbondanza, la battano, li da per adesso gran sollievo et utile, e così si spenda con gran facilità doper tutto...«; Р. Самарџић, навед. дело Жан Ди Мон у писму из Смирне септембра 1691. године доноси: »... Мало што је Ђуприлић постао велики везир, он предложи ово средство да би напунио султанову касу, и доби наређење да искује тог новца за четири хиљаде кеса, што представља два милиона талира...«.

²⁰ J. Радоњић, навед. дело, CCCXXV, 110, Лука Барка извештава из Констанитнополиса, 23. маја 1691. године: »... e questo maledetto moneta di rame ruinarà affatto il paese. Il pubblico non la vuole riceuer in pagamento delli haraci et altre contribuzioni...«; CCCXXXVI, 143, исти пише из Константинопоља, 2. јануар 1692. године: »... Adesso il rame abbonda. Non si batte più moneta di rame...«.

²¹ В. Винавер, *Дубровачка трговина у Србији и Бугарској крајем XVII века (1660—1700)*, Историјски часопис XII—XIII, 1961—62, Београд, 1963, 223.

²² В. Винавер, *Преглед историје новца...*, 170—171.

²³ Р. Самарџић, навед. дело, Жан Ди Мон, 506, 260.

²⁴ В. Винавер, навед. дело, 170.

²⁵ Р. Самарџић, навед. дело, Жан Ди Мон, 506, 260.

²⁶ V. Skarić, навед. дело, 109.

²⁷ В. Винавер, навед. дело, 171.

²⁸ Ока 1,238 грама.

²⁹ Са археолошких истраживања Београдске тврђаве пројекта Београдска тврђава.

³⁰ В. Винавер, навед. дело 1963, 223; исти, навед. дело 1970, 171.

³¹ Hadžibegić, *Džizja ili harač, Prilozi za Orijentalnu filologiju* V, 61.

³² На подручју под османском влашћу велики је број остата из периода великих ратова. Ради прегледа овде ћемо навести само неколико. У свим тим оставама у питању је сребрни новац западноевропских земаља и градова и врло мало турског новца (у занемарујућем проценту), што је у директној вези са квалитетом новца: I. Mažuran, *Skupni nalaz srebrnog i zlatnog novca iz XVII st. u Baranji*, Osiječki zbornik V, 1956, 133—142, укуп из 1683. године; Ф. Молнар, *Остата новца XVII в. из Итебеја*, Рад војвођанских музеја 9, Нови Сад, 1960, 282, укуп из 1685. године; Д. Бојовић, Римске терме на Студентском тргу у Београду, Годишњак Музеја града Београда XXIV, 1979, 14, кеса са талирима у гробу, укуп из 1688. године; М. Бирташевић, Сребрна остата накита и новца из села Ритопек, Годишњак Музеја града Београда IV, 1957, 53—58, укуп из 1688. или 1690. године; Е. Pegan—D. Popović, *Najdba novcev iz Miraša*, Glasnik Muzeja Kosova i Metohije VI, 1961, 145—150, укуп из 1690. године; I. Mažuran,

Skupni nalaz srebrnog novca iz XVII st. u Orlovcu, lokalitet »Gradište«, Osiječki zbornik VI, 1958, 135—142, укуп из 1691/2. године. Све ове оставе, са различитих географских подручја, пружају сличну слику циркулације новца.

³³ Са археолошких истраживања Београдске тврђаве пројекта Београдска тврђава.

³⁴ Транскрипција на основу каталога N. Реге, нав. дело.

³⁵ Радовима је руководила М. Бајаловић—Хаџи-Пешић; иста, АП 22, 1980, 116.

³⁶ Z. Fajnić, *Tabelarni pregled Hidžretskih godina preračunatih u godine nove ere, Sarajevo 1982.*

³⁷ В. и Н. Петровић, *Грађа за историју Краљевине Србије за време прве владе кнеза Милоша Обреновића, I—II, Београд 1882—4, II, 184—317; Владимир Стојанчевић, Политичка историја до ослобођења града од Турака, Историја града Београда II, Београд, 1974, 84—85.*

³⁸ В. и Н. Петровић, нав. дело, I 290—292, II 465, 478—479; М. Петровић, Финансије и установе обновљене Србије до 1842, I, Београд, 1898, 496—497, таб. 25, При коришћењу наведене табеле треба бити опрезан јер је аутор

поједине номинале златног новца ставио у сребрни као што су адлије, фундук, стамбол, јермилук, цезаер или тунус, мисирац итд. . . ; Р. Марић, Из нумизматичке збирке Народног музеја, Зборник радова Народног музеја II, Београд 1959, 206—213, У остави из Студенице из 1789. године срећемо новце коване у распону од скоро два века; В. Винавер, Монете у Србији првог устанка, Зборник Музеја Првог српског устанка II, Београд 1960, 13—15.

³⁹ Даница Милић, *Привреда Београда, Историја града Београда II, 365.*

⁴⁰ В. и Н. Петровић, нав. дело I, 291—292.

⁴¹ В. Винавер, нав. дело, 5, 13.

⁴² М. Петровић, нав. дело, I—III, Сви обрачуни су изражени у грошевима.

⁴³ В. и Н. Петровић, нав. дело, I 290—292, теченија новаца од 12. окт. 1819, 23. маја 1820, 7. октобра 1820; II 465 од 11. октобра 1821; II 478—479 од 25. новембра 1821; М. Петровић, нав. дело, I 496—497, таб. 25.

⁴⁴ В. Винавер, нав. дело, 13; Д. Милић, нав. дело, 365.

⁴⁵ Д. Милић, нав. дело, 366.

⁴⁶ Исто, 370.

HINTERLASSENSCHAFT TÜRKISCHEN GELDES IN DER BEOGRADERFESTUNG

Vujadin Ivanišević

Auf dem Gebiet der Beograderfestung wurden bis heute drei Hinterlassenschaften türkischen Geldes entdeckt, wonenben sich im Verkehr auch das Geld verschiedener, hauptsächlich westeuropäischen Staaten und Städte befindet.

Während des II. Weltkrieges ist eine Hinterlassenschaft von Aspren aus dem Jahre 1640 gefunden worden, die noch früher publiziert wurde. Hinterlassenschaft von Manguren aus den Jahren 1690—1692 und von neuen Rumien-Mahmudien aus dem Jahre 1821 ist ein Ergebnis von archäologischen Forschungen.

Die Hinterlassenschaft von Manguren, 181 Stück, ist in einem Leinenbeutel gefunden und zwar in einer Erdschichte die entstanden ist während des Aufschüttens des mittelalterlichen südwestlichen Dammes in der oberen Stadt, in dem Zeitabschnitt von 1690—1693 Jahre.

In dieser Hinterlassenschaft ist am meisten der Einfluss der Münzprägestalt Sarajevo 80,7%, ferner Konstantinopel 18,7% und Bosnien 0,6% bemerkt. Solches Verhältnis entspricht nicht der tatsächlichen Geldzirkulation und ist mehr eine Widerspiegelung des Eintreffens einer grösseren Geldmenge aus der Sarajevoer Prägestalt. Die einzelnen Befunde aus der Beograderfestung wiedergeben folgendes Bild: Sarajevo

vo 49%, Konstantinopel 45,3% und Bosnien 5,7%. Das Geld der Sarajevoer Prägestalt unterscheidet sich von dem aus Konstantinopel in einigen wesentlichen Elementen: grössere Anzahl von Ornamenttypen auf dem Avers, ein höheres Durchschnittsgewicht und kleinere Anzahl von beschnittenen Plättchen vor der Prägung. In der Sarajevoer Prägestalt haben wir sechs Typen ausgesondert, Avers A-F, welche wir mit Vorbehalt mit mehreren Prägwerkstätten verbinden können, weil es in den Quellen erwähnt wird, dass die Manguren aus Sarajevo in den Laden (Magaza) der Kesselschmiedwerkstätten geprägt wurden. In der Hinterlassenschaft haben wir auch vier Avertypen A-D der Prägestalt Konstantinopel ausgesondert.

Der Befund von Manguren kann kaum mit der Hinterlassenschaft in klassischem Sinne des Wortes gebunden werden und zwar aus mehreren Gründen: das Metall der Nominales, ihr kleiner Realwert, Befundbedingungen und die ihnen vorangegangenen Ereignisse. Aus dem Zeitabschnitt der grossen Kriege sind grössere Mengen von Hinterlassenschaften vorhanden, deren Thesaurieren vorrangig auf Silber- und Goldmünzen beruht. Eine Möglichkeit für das Geldhinterlassen kann auch die Belagerung

Beograds sein, aus den Jahren 1692 und 1693, die Manguren waren aber damals aus dem Verkehr verdrängt. Deshalb sind wir geneigt zu glauben, dass hier die Rede von einem Geldbeutel ist, das während der hastigen Aufschüttungsarbeiten des südwestlichen Dammes der oberen Stadt verlorengegangen ist.

Die Hinterlassenschaft von 334 neuen Rumien-Mahmudien ist gefunden auf der Lokalität der inneren Festung. Diese Hinterlassenschaft ist homogen und beinhaltet einen in Konstantinopel geprägten Nominal. Der grösste Teil der Hinterlassenschaft stammt aus dem 13. Regierungsjahr Mahmut des II. 96,4%, das heisst aus dem Jahr 1236 nach Hidschra bzw. 1820—1821 Jahr nach der neuen Zeitrechnung.

Im Laufe 1821 dauert der Aufstand der Hetteristen in der Wallachei und nachher auch in Griechenland. Die Türken bangten vor den neuen Aufständen in den übrigen Reichsprovinzen. Die Isolation Beograds und seine Entfernung von den grossen Zentren schufen eine gespannte Situation, als auch Unsicherheit, wofür eine Zeuge auch diese Geldhinterlassenschaft ist. Sie stellt eine Auszahlung dar, oder einen Teil derselben. Dem zugunsten sprechen zwei Tatsachen: Die Gleichartigkeit der Geldhinterlassenschaft neben so vieler zirkulierender Arten des Goldgeldes (hauptsächlich aus Westeuropa), als auch das Wohlbewahren dieses Geldes was bezeugt, dass dasselbe sehr kurze Zeit gebraucht wurde.